

над Дзвонарською темою з РИИИ. Захоплення кампанологічним спадком спонукало її до вивчення витоків дзвонарства у Київській Русі¹².

Перша її публікація про дзвони написана у співавторстві з В. Горським і С. Барбашовим¹³. Через три роки появились розробки, підготовлені спільно з науковим співробітником Звенигородського історико-архітектурного та художнього музею Вірою Кондрашиною¹⁴ і В. Горським¹⁵. З 1992 року Шашкіна поглибила свої студії в секторі інструментознавства РИИИ¹⁶.

Основний напрям наукової праці Шашкіної поступово перемістився з сучасної технологічної проблеми до історичного аспекту – значення дзвонів у розвитку культури Русі. Дослідження Т. Шашкіної відкрили багато фактів, які ще не були відомі авторам кампанологічних праць.

Поширення дзвонів у Київській державі було пов'язане з прийняттям християнства та нової обрядовості. У давньому Києві набір дзвонів уперше з'явився, мабуть, у Десятинній церкві Різдва Богородиці. Побудова Софійського собору (1037) і перенесення сюди митрополитчої катедри сприяли формуванню тут центру церковно-співочого мистецтва Русі та унормуванню дзвонарської практики. Подібне відбувалося і в чернецких обителях, що нотує Києво-Печерський пагірник: «Як хто преставиться і ві брати зберуться, блаженний новель відарити в било; чи оповіщення про початок служби: *начать клепати утрению*¹⁷.

Серед знахідок, на які звернула увагу Шашкіна, виділяється великий фрагмент дзвона, знайдений Кременчуцькою експедицією Інституту археології АН України під час розкопок давнього Воїня (село Воїнька Фребля Черкаської обл., нині затоплене у Кременчуцькому водосховищі),

¹² Т. Шашкіна. Валлада о колокольном зове // *Слово=The Word*. Одесса (1996/5/9 фев.) 6
¹³ В. Горський, С. Барбашов, Т. Шашкіна. Об интерметаллическом строении некоторых художественных бронз и латуней // *Третья Всесоюзная конференция по кристаллохимии интерметаллических соединений*. Тезисы докл. (Львов, 4–6 октября 1978 года) / Львовский гос. университет имени Ивана Франко. Львів 1978, с. 77.

¹⁴ В. Кондрашина, Т. Шашкіна. Большой колокол Саввино-Сторожевского монастыря как научно-технический памятник Древней Руси // *Памятники науки и техники*. 1981: Сборник статей. Москва 1981, с. 80–104; Т. Шашкіна, В. Кондрашина. «Секреты» колокольного ремесла // *Природа*: Ежемес. попул. естеств.-науч. журн. АН СССР (1981/8) 78–87.

¹⁵ В. Горський, Т. Шашкіна. Изучение состава патины на монументальных изделиях из высокоооловинистой художественной бронзы методом электронно-зондового анализа // *Музееведение и охрана памятников. Респирация и консервация музейных ценностей*. Науч. реф. сборник. Москва (1981/6), с. 8–9.

¹⁶ А. Никаноров. Колокола домонгольской Руси, с. 105.

¹⁷ Цит. за: Ю. Ясіновський. Музичний світ часу Нестора-літописця // *Вісник Прикарпатського університету: мистецтвознавство*: на пошану доктора мистецтвознавства проф. Ганни Карась. Івано-Франківськ (2015/32), с. 102.

що проводилися в 1956–1959 рр.¹⁸ В середині дзвін мав залізний язик, зверху – центральне петлеподібне масивне вуха із залишками обгорілого шматка круглої в перетині палиці, на якій висів дзвін. Його корону складали, окрім широкої великої дужки, ще шість тонших бокових (із них збереглася тільки одна). Дзвін мав, за характеристикою Шашкіної, нерівну поверхню, ум'ятини і тріщини. Верхня частина оздоблена горизонтальною смужкою геометричного орнаменту у вигляді зубчиків, а нижня – горизонтальним валиком. Бронза, з якої відлили дзвін, – гарного золотистого кольору. Знахідку виявили на дні кліті при в'їзді в дитинець. Археологи вважають, що дзвін висів на надбрамній вежі та використовувався, напевно, для подавання спеціальних сигналів.

Інші віднайдені кампанологічні пам'ятки давньоруського Воїня дають підстави стверджувати, що всі вони побутували в один час і були складовими розвиненої дзвонарської культури. Віднайдено дзвіночок з бронзи, бубенець, два цілих бронзових дзвіночки-калатала й один фрагмент. Такі дзвіночки, очевидно, підвішували на широкій худобі (подібний дзвіночок знайшли на Колодяжинському городищі)¹⁹. Археологи відкопали також вісім цілих і два фрагменти бронзових гудзиків-бубенців. Ударними інструментами з трупи ідіофонів вважаємо знайдені у Воїні сім пустотілих полив'яних керамічних писанок (заввишки від 3,7 до 5 см, а шири від 2,8 до 3,5 см) з отвором на тупому боці, розписаних на коричневому тлі жовто-зеленими візерунками у вигляді фігурних дужок. У середині писанок часом траплялася маленька керамічна кулька-бразкальце, що при струсанні посилювала їхнє звучання²⁰.

Важливою знахідкою ХІ ст. є віднайдена 1972 року біля Михайлівського собору літописного Переяславля (нинішній Переяслав-Хмельницький) нижня частина великого дзвона. При складанні розколотих частин (трьох великих і однієї дуже малої) виявилось, що його діаметр мав 61 см, а товщина стінок у найширшому місці – 5 см, у найвузьшому – 1,7 см. Пам'ятку, у відколах якої видно невеликі пустоти, відлили із бронзи сіро-срібного кольору. Її фрагменти покрилися нерівною зеленою патиною. Дзвін не мав

¹⁸ Літописне місто Воїнь заснували в другій половині Х ст. в тірлі Сули як фортецю на підвищенні кордонах Київської Русі для оборони від нападів кочовиків. Згодом воно стало її визначним економічним і культурним центром, що відігравав провідну роль у зовнішній торгівлі. Набір половців 1184 року на чолі з ханом Кончаком (пом. 1203) зруйнував місто. Згодом поселення відновили, але під час монголо-татарської навали Воїнь знищили остаточно (див.: В. Довженко, В. Гончаров, Р. Юра. *Древньоруське місто Воїнь* / Інститут археології АН України. Київ 1966, с. 145).

¹⁹ Там само, с. 71.

²⁰ Там само, с. 97.